

Katedra sociální politiky a sociální práce

Fakulta sociálních studií

Masarykova univerzita

Týmová seminární práce

Návrh intervence v případě Jakuba

SPR713 Sociální deviace

Vyučující předmětu: Mgr. Roman Baláž. PhD.

Autorky:

Romana Dimmrothová, 450738

Pavla Dřimalová, 458656

Kristýna Kroupová, 457759

Lenka Štillová, 457844

Úvod

Cílem této seminární práce, pro niž byl podkladem film Romper Stomper, je popsat životní situaci a návrh intervence pro zadaný případ klienta, jehož chování porušuje společenské normy. Naším případem je nezletilý chlapec, jehož jsme pro účely práce situovali do brněnského prostředí a dali jsme mu jméno Jakub, který náleží k subkultuře skinheads, s níž se dopouštěl násilí, a nyní se nachází v nemocnici s vážným zraněním, které utrpěl při střetu s policií.

Ve své práci nejprve popíšeme problémovou životní situaci chlapce, a to s využitím biologických, psychologických, sociálních a kritických teorií sociálních deviací, které nám pomohou objasnit příčiny a podstatu jeho problémů. Vzápětí popíšeme, jak by se podle našeho názoru měla jeho situace žádoucím způsobem změnit a jak by těchto změn mělo být dosaženo. Popíšeme také, kdo a jak se do procesu změny zapojí a jakou roli budou mít v řešení případu sociální pracovníci.

1. Popis problémové životní situace a její zasazení do konkrétní lokality v ČR

Pro popis problémové životní situace klienta využijeme teorií sociálních deviací a konceptu sociálního fungování.

Vybraný klient Jakub je 13letý chlapec, který je členem brněnské delikventní subkultury skinheadů, neonacistů, ve které je značná nenávist a orientace na násilí. Při jedné z bitek došlo k policejnímu zásahu, při kterém Jakub zamířil nefunkční pistolí na policistu, který jej v důsledku toho postřelil. Chlapec byl převezen s těžkým zraněním do Fakultní nemocnice Brno, kde na sociálně zdravotním oddělení působí sociální pracovnice, která později kontaktovala kurátorku pro mládež. Chlapec nyní zažívá jisté trauma z uplynulých událostí, vztek, strach. Zažívá nejistotu, bojí se, že se parta rozpadne a nebude se mít kam vrátit, neví, co s ním bude dál.

Z hlediska psychologických teorií sociálních deviací, které podle Hrčky (2001) zahrnují vlastnosti člověka, ale i procesy, v rámci kterých jsou tyto vlastnosti utvářeny a rozvíjeny, lze klientovu životní situace popsat následovně.

Jakub pochází z nefunkční, poměrně početné rodiny, která se spolu s ním skládá ze tří mladších sourozenců, otce, který má násilnické sklony, a matky, která nedává příliš najevo emoce. Mezi Jakubem a otcem dochází k častým konfliktům, Jakubovi se nelíbí, jak se otec chová k matce. Otec pro něj nepředstavuje žádný vzor, a to především vzor

pozitivní od muže k ženě, kterému by se mělo dítě od otce v rodině naučit. Jakub se proti otci snaží vymezit.

Psychologické teorie by jeho členství ve skinheadské partě nejspíše označily jako důsledek zkušeností z raného dětství. Takovou situaci popisuje Hrčka (2001) jako stav, kdy jedinec hledá v oné partě něco, co mu chybí, což je v klientově případě nedostatek pozornosti a lásky ze strany matky k jejímu nejstaršímu synovi. Takováto frustrace z dětství může vyvolávat agresi, která je později podkladem právě pro násilnické chování (Hrčka, 2001; Vykopalová, 2001; Berkowitz, 1962 in Vykopalová, 2001).

Klient vyrůstal, dá se říct, v prostředí nejistoty a bez dostatečné péče, což vedlo ke značné citové deprivaci. Jakub nemá dostatečnou empatii, je do určité míry emočně labilní a v interakci s ostatními lehce ovlivnitelný (srov. Vykopalová, 2001; MVČR, 2016; Gotsfredson & Hirschi, 1990 in Komenda, 1999; Eysenck, 1947 a 1952 in Komenda, 1999).

Přestože psychologické teorie mohou ukazovat určité předpoklady k deviantnímu chování, Hrčka (2001) upozorňuje, že takové chování nemohou zcela vysvětlit, a proto je i v souladu s Eysenckovým modelem třeba vzít v potaz i genetické předpoklady k určitému jednání. Genetické predispozice zkoumají teorie biologické, které zahrnují také anatomické a fyziologické faktory (Urban, Dubský, Bajura, 2012). Po otci má Jakub zděděné předpoklady k násilí a k agresi, které se můžou jen dále rozvíjet v důsledku jeho frustrace.

Zmíněné psychologické a biologické teorie je třeba uvést dále do komplexu sociálního, sociologického. Sociologické teorie se kromě jiného zaměřují na sociálně kulturní podmíněnost všeho, co pochází ze společnosti, čímž jsou i deviace (Urban, Dubský, Bajura, 2012).

Klient je členem izolované subkultury, která má výraznou ideologii. Skupina se vyznačuje odlišnými hodnotami od hodnot ostatní společnosti, ale klienta více než hodnotové přesvědčení ke vstupu do skupiny motivovala potřeba se někam začlenit, někam patřit a následovat trend, ve kterém přibývá těchto extremistických skupin. Členství ve skupině tedy volí pro uspokojení svých vlastních potřeb. Členové skupiny se vzájemně podporují, sdílí podobnou situaci a obdobný pocit jinakosti (Urban, Dubský & Bajura, 2012). Eriksen (2012, s. 178-179) připomíná, že “nacionalismus slibuje uspokojení některých potřeb, za které původně odpovídalo příbuzenství”.

Klientovo chování vychází také z interakcí a z komunikace se členy skupiny. V rámci dané skupiny dochází k internalizaci toho, co je pro skupinu, která má vlastní hodnoty,

normy, kulturu, normální (Sutherland in Urban, Dubský, Bajura, 2012). Podle sociologické teorie učení se Jakub v rámci skupiny učí technikám kriminality a rovněž racionalizaci takového jednání.

Jelikož je náš klient spíše citlivá osoba, mohlo na něj působit pro rozvoj deviace i okolní prostředí, kterým se zabývá například teorie rozbitých oken. Spolu s rodinou bydlí Jakub v části Brno – Sever, a to ve čtvrti, která je do jisté míry zchátralá, pro mnohé lidi považována za nejhorší část Brna. Takové prostředí pak poskytuje více podnětů k deviaci (Urban, Dubský, Bajura, 2012).

Pod sociologické teorie lze zařadit také teorii sociální dezorganizace, která podle Shawa a Mckaye (Moravcová, 2014) souvisí s prostředím, ve kterém člověk žije, a spojuje kriminalitu s odlišným uspořádáním sociálního života v určité části města, ve kterém mají obyvatelé spíše nízký sociální status, což je opět případ našeho klienta.

Posledním typem teorií, o kterých se zmíníme, jsou kritické teorie sociálních deviací.

DeKeseredy (2015), který se zabýval právě kritickými teoriemi, hovoří například o nemožnosti dosáhnout v marginalizované oblasti úspěchů legitimní cestou, v důsledku čehož v oblasti vznikají subkultury orientované na násilí a jiné nelegální aktivity.

Druhou kritickou teorií související s naším případem je teorie maskulinity, kterou DeKeseredy a jím citovaní autoři (2015) vysvětlují jako stav, kdy je jedinec vnímá, že jeho jedinou možností, jak projevit své mužství, je potlačování emocí, tvrdost, agresivita a boj o své postavení a úspěch skupiny.

Klient ale jako každý jedinec působí v prostředí, ve kterém dochází k jistým interakcím. Dle konceptu sociálního fungování, tak jak jej chápe Bartlettová (1970) a Navrátil (2001) musíme přiblížit subjekty v klientově prostředí, jejich požadavky a případné nerovnováhy.

Primárním subjektem je klientova rodina, která od něj očekává, že dokončí co nejdříve školu, aby mohl začít pro rodinu pracovat, přinést do ní určitý finanční obnos a případně se postarat o mladší sourozence. Klient do školy ale moc nechodí, a proto je dodělání školy spíše v nedohlednu.

Matka očekává péči o sourozence a pomoc s domácností. Otec očekává převzetí roli toho, kdo se finančně postará o rodinu. Mladší sourozenci touží po jeho přítomnosti, chtěli by být začleněni do jeho skupiny, protože pro ně představuje určitý vzor. Tato očekávání rodinných příslušníků Jakub příliš plnit nezvládá, protože se doma moc nezdržuje a nemá s rodinou dobré vztahy.

Škola očekává pravidelnou docházku do školy, přípravu na výuku a slušné chování podle školního řádu, což Jakub nedokáže plnit, protože většinu času trávil spíše mimo školu, ve škole neprospívá a je drzý.

Protože Jakub do školy moc nechodí, spolužáci zcela nevědí, co si o něm mají myslet. Očekávají ale, že je nebude bít a nebude si jich raději všímat. Vyvolává v nich strach a přáli by si, aby ze školy odešel. Takovým to požadavkům Jakub vzhledem k jeho časté školní absenci, dá se říct, vyhovuje.

Stát má požadavek na chování v souladu se zákonem a splnění povinné školní docházky. Plnění tohoto požadavku je téměř v rozporu s příslušností ke skupině neonacistů.

Očekávání členů subkultury je věrnost skupině, ale vzhledem k nejisté situaci po smrti jednoho ze členů, kdy hrozí rozpad skupiny, jsou přesné požadavky členů nejasné.

2. Popis žádoucího stavu a jeho odůvodnění

V této kapitole se budeme věnovat představě o stavu, kterého bychom chtěly intervencí dosáhnout, a odůvodníme, proč je to z našeho pohledu důležité.

Již od roku 1963, kdy vznikl zákon o rodině (zákon 94/1963 Sb. Zákon o rodině) je rodina považována za nejdůležitější „výchovní instituci“. Jak tvrdí Vágnerová (2012), rodina nejde žádným způsobem zcela nahradit a má nezastupitelnou roli. Z tohoto důvodu je našim hlavním cílem navrátit chlapce zpět do rodiny.

Dle Matějčka (1992, s. 34) pro zdravé fungování rodina potřebuje určité dovednosti, aby fungovala zdravě a byla stabilní. Tyto dovednosti rodině Jakuba mohou chybět. Za žádoucí považujeme, aby si rodina osvojila potřebné dovednosti pro plnění svých základních funkcí a byla schopná zdravě fungovat (nebo se tomuto stavu co nejvíce přiblížila). Pro zlepšení sociálního fungování je důležité zapojit do intervence celou rodinu (Navrátil, 2001). Je nutné, aby došlo ke snížení nároků na Jakuba s přihlédnutím k jeho věku a potřebám tak, aby požadavkům ze strany rodiny rozuměl a byl schopen je plnit. Na druhé straně je také nezbytné posílit jeho kompetence a prohloubit dovednosti.

Aby bylo možné dosáhnout zlepšení, aby byl Jakub rozvinut v několika oblastech:

Jakub je zdatnější v komunikaci. Komunikace je sociální kompetencí, která je podle Běhouňkové (2013) důležitou částí sociálního fungování, tedy oblasti, na kterou cílíme intervencí. Celkově je žádoucí, aby se Jakub naučil navazovat sociální kontakt, prohloubil komunikační dovednosti s vrstevníky a naučil se slušné komunikaci s

autoritami. Také by měl umět formulovat svůj názor a přednést jej ostatním a na druhou stranu umět druhé vyslechnout a reagovat na ně klidně. Tyto dovednosti by se mohly promítnout v harmoničtějších vztazích. Zde se dostáváme k další oblasti.

Jakub je emočně stabilnější. V rámci sociálního kontaktu by se měl naučit pracovat s afektivním jednáním a agresí. Podobnému cíli se věnují ve své práci také Fischer a Škoda (2014). Žádoucí je, aby zvládal regulovat svou reakci a našel jiný způsob odpovědi na nějaký nelibý podnět, než fyzický útok. Různými technikami lze nacvičit vyšší stabilitu a klid, který považujeme za žádoucí.

Jakub lépe zná svou hodnotu, umí se rozhodovat sám za sebe. Podstatnou oblastí je zvýšení Jakubova zájmu o vlastní osobu. Podle Jandourka (2001) je zájem o vlastní osobu a svou budoucnost důležitý pro všechny oblasti života. Chtěly bychom, aby Jakub zažil úspěch, byl pochválen a uměl se sám ocenit. Omezil by se tím pocit méněcennosti, v rámci fungování s ostatními nebude příliš submisivní ani dominantní. Za žádoucí také považujeme, aby se rozhodoval za sebe a nepodléhal tolik názoru ostatních. Tato oblast je spojena s následujícím:

Jakub ví, jaké chování je morální a jedná v souladu se společenskými normami. Morálka je dle Hartla (2010) soubor principů, podle kterých posuzujeme dobro a zlo. I přes vhodné, bezpečné prostředí a správné podněty se to vzhledem k jeho věku a dlouhodobému negativnímu a nepodnětnému působení rodiny nemusí podařit. Úspěchem by bylo, pokud by se Jakub naučil alespoň respektovat základní společenské normy, což je podle nás nezbytné a usnadní mu to následující fungování. Pro zajímavost, Hartl řadí do jedné ze sfér morálky – do morálního jednání – také zodpovědnost za své jednání, a tak se dostáváme k dalšímu bodu.

Jakub je zodpovědný za své chování a plní si úkoly. Ať už jednáme jakkoli, musíme přijímat zodpovědnost za důsledky našeho jednání (Macek, 1999). Je důležité naučit Jakuba, že to, jak jedná, má i své důsledky, za něž je zodpovědný. Vzhledem k některým činům, které spáchal, bude tento bod důležitý a snad poučný. Současně bychom však také chtěly zvýšit jeho samostatnost a přesunout na něj zodpovědnost za některé úkony. V budoucnu by se tak uměl postarat sám o sebe a také bude schopen plnit zadané úkoly ve škole či práci.

Jakub má základní pracovní návyky. Žádoucí je, aby si Jakub osvojil v první řadě školní návyky. Chceme, aby chodil do školy včas a byl na výuku připraven. V rámci dětského domova se školou (viz další kapitola) by byl schopen dokončit povinnou školní docházku. Rády bychom u Jakuba dosáhly také středoškolského vzdělání, které

by mu rozšířilo možnosti pracovního uplatnění. V důsledku chceme, aby pracovní návyky napomohly ke snadnějšímu fungování v zaměstnání.

Jakub se začlení do skupiny vrstevníků, umí přijímat a dávat lásku. Potřebujeme naučit rodinu poskytnout Jakubovi péči, protože je důležitá pro jeho zdravý vývoj. Od rodičů se učí lásku přijímat a jejich chování kopíruje. Chceme tedy, aby se nebál lásku přijmout a naučil se o druhé pečovat a dávat jim lásku. Důležité je také propojení s vrstevníky, kteří podle Vágnerové (2012) hrají v životě adolescenta podstatnou roli, protože ovlivňují jeho názor a dávají mu pocit, že někam patří.

Jakub má zájem o volnočasovou aktivitu, ve které se rozvíjí. Žádoucí je smysluplně naplnit Jakubův volný čas a zaměnit tak patologické aktivity za aktivity vhodnější. Chceme Jakuba motivovat, zaměřit se na to, co mu jde a v tom jej podpořit. Takto by mohlo stoupnout i jeho sebehodnocení a získal by další dovednosti (např. motorické).

Celkově bude Jakub resilientnější. Z psychologických výzkumů vyplývá, že některé děti podléhají negativnímu působení různých rizikových faktorů méně, protože jsou odolnější (Presová, 2014). Matějček (1992) tuto odolnost nazývá resiliencí. Ta se podle Šolcové (2009, s. 35-43) dá zvýšit díky protektivním faktorům. Mezi ně patří oblasti, které jsme výše zmínily (např. emoční stabilita). Jakubovu odolnost chceme zvýšit proto, aby dokázal lépe čelit situaci v rodině a byl schopen se lépe vyrovnat s různými náročnými situacemi v životě.

Všechny oblasti se navzájem prolínají a doplňují. Navzdory náročné situaci, ve které se Jakub nachází, se domníváme, že by se mohlo podařit dosáhnout alespoň některých cílů, aby Jakub mohl žít spokojenějším životem.

Pozn.: Významná je také proměna rodiny, kterou z důvodu rozsahu nemůžeme uvést. Žádoucím stavem je však celkově společné fungování v jedné domácnosti, snížení nároků mezi jednotlivými lidmi a lepší komunikace.

3. Proces dosažení žádoucího stavu

Nyní popíšu způsoby, které by měly vést k dosažení žádoucího stavu, který byl popsán v předešlé kapitole.

Jednou z nejdůležitějších osob, které budou Jakuba provázet v procesu řešení jeho situace, je sociální kurátorka pro děti a mládež působící na OSPOD Brno-Sever. Podle toho, jak Matoušek (in Matoušek, Koláčková & Kodymová, 2005) vymezuje funkce

kurátora v kontaktu s dětmi z nefunkčních rodin nebo s dětmi s rizikovým chováním, vidíme, že je to správná osoba, která by měla s Jakubem pracovat.

Dřív než dojde k setkání s kurátorkou, mělo by však být zprostředkováno setkání s psychologem, který působí v nemocnici. Ten bude mít za úkol s Jakubem navázat kontakt a sdělit mu, co se stalo s jeho kamarády ze skupiny skinheadů poté, co byl zraněn (že většina byla zatčena a dva unikli, z nichž jeden byl později zavražděn). Dá se předpokládat, že pro Jakuba bude těžké to přijmout, z druhé strany však z hlediska práce s ním je to do jisté míry výhoda, protože pokud se skupina rozpadne, nebude tolik váben k tomu, aby se vrátil k předchozímu způsobu života. Psycholog se pokusí mu pomoci vnitřně se vyrovnat s událostmi, které se v poslední době staly, a připraví ho na další průběh řešení jeho případu.

Pak ho navštíví sociální kurátorka, bude s ním hovořit a pokusí se od něj získat bližší informace o jeho situaci, rodině, stycích se extremistickou skupinou a o dalších souvisejících problémech. Je nutné, aby s ním měla trpělivost, byla empatická a neodsuzovala ho, neboť to by v něm mohlo vzbudit odpor a mařit další snahy. Jak říkají Heraud a Nursten (1970), sociální pracovníci mají jiný pohled na lidi s delikventním chováním než ostatní instituce, které s nimi pracují (policie apod.) – jejich úkolem je resocializace člověka, snaha o jeho navrácení do společnosti. Chlapec tedy musí cítit, že kurátorka mu chce pomoci. Pro úspěšnost intervence je nutné, aby u něj psycholog, kurátorka i ostatní pracovníci, kteří s ním přijdou do styku, vzbudili důvěru, ač předpokládáme, že to nebude snadné.

Sociální kurátorka i psycholog by měli Jakuba během jeho hospitalizace pravidelně navštěvovat a rozmlouvat s ním (nakolik k tomu bude ochoten) o tom, jak prožívá svou rodinnou situaci a vztahy s rodiči a sourozenci, co ho vedlo k zapojení do skupiny skinheadů apod. To mu pomůže i k tomu, aby se sám nad tím zamyslel. Jeho zranění, při němž mohl přijít o život, by se pro něj mohlo stát zlomovým bodem, díky němuž si uvědomí, že cesta, po které dosud šel, není správná – kdyby si to uvědomil, byl by to základ pro úspěšnou intervenci. Zvláště psycholog ho může motivovat k tomu, že změna života by byla možná a byla by pro něj pozitivní.

Sociální kurátorka bude v kontaktu i s rodinou chlapce a s jeho školou (Kumpová, 2015), ale tam bude pole působnosti i pro jiné sociální pracovníce z OSPOD, kteří vykonají v rodině šetření s cílem zjistit situaci, rodinné vztahy, naplňování potřeb dětí apod. Měly by na rodiče zapůsobit, aby se začali více zajímat o děti a nekladli na ně nepřiměřené požadavky, a nabídnout jim pomoc při řešení rodinných problémů, včetně

zprostředkování odborné poradenské činnosti (zákon o sociálně právní ochraně dětí, § 10-12). Pokud by k tomu rodiče byli svolní, mohly by být zprostředkovány sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, které by mohly rodině pomoci překonat problémy a nastolit lepší podmínky pro společný život a zdravý vývoj dětí (zákon o sociálních službách, § 65), a pomoc psychologa, který by rodičům pomohl s dětmi lépe komunikovat a otci by pomohl zvládat agresivitu. Vzhledem k tomu, že rodina má i další děti, je třeba věnovat pozornost i jim, aby i u nich nedocházelo k problémům.

Vhodné by bylo, aby sociální pracovnice OSPOD navštívila školu, do které Jakub má docházet, neboť to by jí umožnilo zjistit další informace o jeho situaci, způsobech chování a fungování ve školním kolektivu. Výsledkem šetření u Jakuba, v jeho rodině a ve škole bude celkové posouzení jeho životní situace, které se potom stane základem pro intervenci (Navrátil & Navrátilová, 2017; Hollisová in Navrátil & Navrátilová, 2017).

Jakub není trestně zodpovědný, dopouštěl se však činů jinak trestných, a proto bude, až se uzdraví, souzen soudem pro mládež (Kernová, 2015; zákon o soudnictví ve věcech mládeže). Tam s ním bude i sociální kurátorka (zákon o sociálně právní ochraně dětí, § 32; zákon o soudnictví ve věcech mládeže, § 91). Rozhodnutí soudu nelze předvídat, je ale možné, že výsledkem bude uložení ochranné výchovy, kterou soud ukládá mimo jiné „odůvodňuje-li to povaha spáchaného činu jinak trestného a je-li to nezbytně nutné k zajištění (...) řádné výchovy“ (zákon o soudnictví ve věcech mládeže, § 93 odst. 3), což je podmínka, kterou lze považovat za splněnou. I kdyby mu nebyla uložena ochranná výchova za jeho činy, OSPOD by se pravděpodobně zasadil o to, aby byl z rodiny odebrán a umístěn do ústavní výchovy, neboť v současné situaci nepředpokládáme, že by se jeho náprava mohla uskutečnit v rodině, která dosud v plnění svých funkcí selhávala (srov. např. zákon o sociálně právní ochraně dětí, § 14 a 16; občanský zákoník, § 971; Procházková in Vítková, 2002; Kernová, 2015 a 2016; Knotová, 2017; Matoušek, Koláčková & Kodymová, 2005).

Za vhodné zařízení pro Jakuba pokládáme Dětský domov se školou v Bystřici pod Hostýnem (dále jen DDŠ). Je blízko Brna, zároveň bude chlapec odtržený od rizikového prostředí. Výhodou je také propojení domova se školou, takže jeho školní docházka bude pod kontrolou. Zároveň nároky na žáky jsou zde upravené a práce je více individuální a komplexní, protože učitelé úzce spolupracují se všemi pracovníky domova. Dá se předpokládat, že Jakub s umístěním do ústavu nebude souhlasit, takže bude zapotřebí citlivého, ale rozhodného přístupu sociální kurátorky i psychologa, kteří

mu vysvětlí, že to je v jeho zájmu, že to bude jen dočasné a konečným cílem je jeho návrat do rodiny, až se situace zlepší. Představa návratu do rodiny pro něj sice nemusí být v první chvíli lákavá, ale pokud v něm bude vzbuzena naděje, že by se rodinná situace mohla zlepšit a že by se mohlo podařit pomoci mu k lepším vztahům s rodiči, můžeme doufat, že se s tím smíří, čímž by byla další práce s ním snazší.

Cílem Jakubova pobytu v DDŠ je výchova ke způsobu života, který je v souladu s normami společnosti, ke správným postojům k sobě i k druhým lidem a celkově k vyrovnanějšímu fungování mezi ostatními lidmi. Pracovníci domova by mu měli nabídnout prostředí, kde bude přijímaný, bude moci navázat nové vztahy a smysluplně trávit čas. Také budou vykonávat dohled nad jeho školní docházkou a vést ho k získání správných životních návyků, např. aby dodržoval určitý režim, měl vyhrazený čas na povinnosti a zábavu, pomáhal s domácími pracemi apod. Tak se naučí správným vzorcům chování, a pokud v něm budou dostatečně upevněny, bude snáze schopen zařazení do běžného života pro propuštění ze zařízení. K tomuto cíli bude užitečné působit na něj také tak, aby získal pozitivní zájmy a představu o své budoucnosti (srov. Jandourek, 2001), aby našel nějaký obor činnosti, kterému se bude chtít v budoucnosti věnovat apod.

Důležitý bude pravidelný kontakt s ústavní psycholožkou, která ho bude motivovat ke konstruktivnějším životním postojům, řešit s ním případné problémy spojené s pobytem a poskytovat mu terapii s cílem pomoci mu vyrovnat se s minulostí, zaujmout lepší vztah k rodině, vzbudit u něj naději do budoucnosti a dosáhnout pozitivních změn, které byly popsány v předchozí kapitole. To však není úkol jen pro psycholožku, ale měli by na tom participovat i další pracovníci domova, kteří ho budou vychovávat a usměrňovat jeho postoje a chování (Horáčková, 2016; Matoušek, 2003 in Horáčková, 2016). Účinné by mohlo být v rámci domova využívat také různé druhy skupinových prací, do nichž se zapojí i další chovanci (Horáčková, 2016). Psycholožka také zjistí, do jaké míry jsou v něm zakořeněné názory a ideologie, které vyznávala nacionalistická skupina, k níž patřil, a případně na něj bude působit, aby zaujal méně radikální světonázor a tolerantnější postoje (Eriksen, 2012; Vykopalová, 2001). I během pobytu v DDŠ bude s Jakubem spolupracovat i sociální kurátorka, především aby zajistila, že se u něj nebudou dále rozvíjet výchovné problémy, a bude v kontaktu i s jeho rodinou a s pracovníky domova (zákon o sociálně právní ochraně dětí, § 32; Kumpová, 2015; MPSV, 2015 in Kumpová, 2015; Matoušek, Koláčková & Kodymová, 2005).

To, že Jakub bude odebrán z rodiny, neznamená, že by jeho styky s rodinou měly být přerušeny. DDŠ bude pracovat i s rodiči a celou rodinou společně a podporovat její lepší fungování (zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy, § 1; Běhounková, 2013; Navrátil, 2001). Pokud je naším cílem, aby se Jakub mohl k rodině vrátit, je třeba, aby se vzájemně stýkali a snažili se budovat vztahy, i když je jisté, že to zvláště zpočátku nebude jednoduché. S podporou psychologa a dalších pracovníků však je šance, že by to mohlo přinést efekt. OSPOD bude dohlížet na průběh chlapcova pobytu v DDŠ a na to, jak vypadají jeho vztahy s rodiči, a posoudí, kdy nastane vhodný čas pro jeho návrat do rodiny (zákon o sociálně právní ochraně dětí, § 29). Po nějaké době, pokud pracovníci OSPOD a DDŠ shledají, že se vzájemné vztahy a fungování rodiny zlepšují, může být Jakobovi umožněno na nějakou dobu (např. na víkend) odjet domů a postupem času snad bude možné, aby se k rodině vrátil natrvalo.

4. Odborníci zapojení do procesu změny a role sociálních pracovníků

Sociální pracovnice ze zdravotně sociálního úseku nemocnice bude mít na starosti první komunikaci s Jakubem a jeho rodinou a také zjištění základních informací o chlapcově situaci. Dále bude na ní, aby zvážila další kroky, jaké v rámci chlapcova případu učinit (koho k případu přizvat, jak postupovat). Tato sociální pracovnice se v případě angažuje v roli poskytovatele služeb (navázání kontaktu a zjištění potřeb) a zejména zprostředkovatele dalších služeb (Řezníček, 1994). V rámci druhé role pracovnice vyhodnotí podle zjištěných informací, že pro Jakuba by byla vhodná péče psychologa a dále také, že z důvodu povahy jeho případu je potřeba přivolat sociální kurátorku.

Úlohou **psychologa** bude sdělit chlapci, jak dopadla skupina jeho přátel po střetu s policií a že hlava skupiny, chlapcův velký vzor, je po smrti. Měl by se s chlapcem pokusit navázat rozhovor na téma minulých událostí, vyhodnotit jeho psychický stav a informovat o něm sociální pracovníci.

Sociální kurátorka pro děti a mládež bude v případě hrát důležitou roli. Spolu s další sociální pracovnící OSPOD by měly posoudit situaci Jakuba a jeho rodiny. K posouzení životní situace Jakuba je potřeba sesbírat co největší množství informací, primárně od samotného chlapce, a také od všech možných subjektů v jeho okolí - od rodičů a

sourozenců, učitelů ve škole, spolužáků, kamarádů z rozpadlé skupiny (pokud by byli ochotni něco povědět) atp. Dále by také kurátorka měla s Jakubem navázat bližší kontakt, snažit se získat jeho důvěru, což bude zpočátku určitě těžké, jak už je zmíněno výše, dá se očekávat, že chlapec nebude minimálně zpočátku chtít spolupracovat. Později u soudu bude přihlédnuto k jejímu vyjádření, jakožto znalce případu. Práce kurátorky na Jakobově případu nekončí jeho umístěním do DDS. Bude jej tam pravidelně navštěvovat a sledovat, jak se Jakub vyvíjí a jak se daří jeho náprava, zároveň bude samozřejmě komunikovat s odborníky v DDS. Také bude propojovacím článkem mezi chlapcem a jeho rodinou, neboť úzce spolupracuje se sociálním pracovníkem z OSPOD, který pracuje s Jakobovou rodinou.

Kurátorka bude podle Řezníčka (1994) zastávat roli případového manažera, kdy bude navrhovat, zda a do jakého zařízení chlapce umístit. Další rolí, o které píše také Řezníček je role terapeuta, kdy bude kurátorka budovat bližší vztah s chlapcem a pomáhat mu s pohledem na jeho dosavadní činy a postoje. Důležitým aspektem práce kurátorky bude také kontrola, neboť sociální pracovník je do jisté míry odpovědný i společnosti, kdy se zaručuje, že bude u klientů prosazovat společensky přijatelné hodnoty a normy (Úlehla 1995, Laan, 1998 in Matoušek, 2013). Součástí jejího jednání s chlapcem bude zjišťování, zda se jeho postoje a názory mění a zda nemá tendence vracet se ke starým známým a starému způsobu života.

Sociální pracovník z OSPOD bude po celou dobu případu spolupracovat se sociální kurátorkou, přičemž tento pracovník se bude zaměřovat spíše na práci s rodinou chlapce. Vykoná zde šetření a posoudí, jak v rodině funguje poskytování materiálního a sociálního zázemí dětem. Měl by se zaměřit právě na ono sociální zázemí, tedy jaký rodiče projevují zájem o děti - co dělají ve volném čase, jak jim jde učení atd. Také by tento sociální pracovník mohl rodině doporučit spolupráci se sociálně aktivizační službou pro rodiny s dětmi. Co se týče rolí tohoto sociálního pracovníka, bude v rodině vykonávat kontrolu v oblasti výchovy dětí a také roli učitele ohledně zlepšení této výchovy. Krom toho také bude zprostředkovatelem další služby.

V roli učitele se v rodině může objevit také **sociální pracovník sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi**. Ideálně by do rodiny pravidelně docházel a byl tam nápomocen právě v oblastech učení se s dětmi, volného času dětí a případných dalších oblastech (finanční problémy, hledání zaměstnání, aj.). Dále také může zastávat roli terapeuta, kdy bude rodičům pomáhat s osobním rozvojem (oblast zaměstnání, finanční situace).

Další osobou podílející se na procesu změny bude jistě **soudce**. Po tom, co posoudí všechny informace, které nashromáždí odborníci, kteří se do případu doposud zapojili, bude na něm, aby rozhodl, jaké výchovné opatření v Jakobově případě provést. Samozřejmě bude mít k dispozici doporučení zejména kurátorky, která v tomto případě hraje důležitou roli. Je možné, že se z důvodu intenzivnějšího zapojení kurátorky v případě chlapce k jejímu názoru přihlédne.

V DDŠ v Bystřici pod Hostýnem, kam bude chlapec umístěn, pokud se soudce přikloní k doporučení kurátorky a pokud budou ostatní podmínky příznivé, jsou zaměstnání etoped, vedoucí učitel, vedoucí vychovatel, psycholog a dva sociální pracovníci. Všichni z tohoto týmu se do procesu změny situace samozřejmě zapojí, každý podle toho, v jakém oboru je specialista.

Etoped a vedoucí vychovatel se budou zabývat procesem osvojení správných vzorců chování, resocializací a terapeutickými činnostmi. Měli by se snažit v chlapci vzbudit zápal pro nějakou zájmovou činnost, objevit jeho silné stránky a podpořit jej v jejich rozvoji.

Psycholog bude sledovat chlapcův duševní stav, pomáhat mu s vyrovnáním se s událostmi, kterými si prošel dříve, i s novými situacemi, které pro něj v zařízení mohou být těžké.

Vedoucí učitel se zaměří na pomoc s učením - získání znalostí a dovedností v množství úměrném jeho věku, probuzení motivace k učení a radosti z poznání.

Sociální pracovníci se zaměří na chlapcovo fungování v kolektivu - jak se zvládne začlenit do kolektivu a jak jej ostatní chlapci přijmou či nepřijmou mezi sebe. Intervence sociálních pracovníků budou v rámci práce s celou skupinou i s chlapcem samostatně. Jejich role budou rozhodně kontrolní, kdy spolu s ostatními odborníky budou dohlížet na proces Jakobova osvojování vhodných norem, dále role učitelů, kdy budou Jakobovi pomáhat s nabýváním sociálních dovedností (komunikace, ovládání emocí, atp.) a také role terapeutů, kdy spolu s psychologem budou Jakobovi pomáhat s náhledem na vlastní dřívější názory a způsoby jednání. Je také dost možné, že sociální pracovníci budou také v rolích mediátorů (mediace jako řešení sporu za účasti třetí osoby, která působí na proces hledání řešení (Plamínek, 1994 in Matoušek, 2013)) při řešení různých konfliktů vznikajících v rámci kolektivu chlapců.

Závěr

Situace chlapce, jehož případem jsme se v této práci zabývaly, není jednoduchá. Nejde jen o to, že byl členem extremistické skupiny, s níž se dopouštěl násilí - to je v podstatě jen vyústěním jeho nevyhovující rodinné situace a dalších přidružených problémů. V první kapitole jsme uvedly, že chlapec nezvládá mnohá očekávání od subjektů ve svém sociálním prostředí. To je převážně proto, že tato očekávání jsou nepřiměřená a nedoplněná dostatečnou podporou ze strany nejbližších (srov. Musil, 2016), nebo že jsou v rozporu s jeho postojem k životu, přičemž jeho příklon k extremistické skupině je však opět způsoben do značné míry právě negativními vlivy z rodiny a prostředím, v němž žije, jak vysvětluje z teorií sociálních deviací, které jsme uvedly. Proto je potřeba se situací zabývat komplexněji a soustředit se nejen na chlapce samotného, ale i na jeho rodinu a další subjekty v jeho sociálním prostředí, což je to hlavní, čím se zabývá sociální práce (Musil, 2016).

Z důvodu složitosti situace a omezeného rozsahu práce jsme nemohly všechno popsat dost podrobně. Také si uvědomujeme, že naše představa o řešení situace je spíše ideální. Cílů, které jsme si vytyčily v kapitole, kde jsme popsaly žádoucí stav, nelze dosáhnout v krátkodobém horizontu, a i kdyby se podařilo docílit toho, že se chlapec bude moci vrátit do rodiny, ještě by to neznamenovalo, že jsme dosáhly všeho, čeho jsme chtěly, a že už je vše v pořádku. Práce s tímto klientem by nebyla snadná, navíc nelze odhadnout, jak by se situace vyvíjela, jak by rozhodovaly správní orgány, jak by byli chlapec a jeho rodina ochotni spolupracovat atd. Postup, který jsme popsali, je jakousi ideální formou intervence, od níž by se reálný průběh mohl lišit, a mohlo by se stát, že by bylo nutné vymyslet jiné řešení, třeba i s přísnějšími opatřeními. Nelze vyloučit ani to, že by se nepodařilo chlapce resocializovat a/nebo zlepšit poměry v jeho rodině a on by pokračoval v delikventním chování. Z druhé strany by se sociální pracovníci neměli s žádným klientem vzdávat naděje ani říkat, že se s ním nedá nic dělat, neboť každý člověk, ať má jakékoliv problémy, se může vrátit k běžnému a zdravému způsobu života, pokud k tomu dostane dostatečnou podporu (Vobořil, 2017).

Seznam použité literatury

BALÁŽ, R. (2018). Sociální deviace [přednášky]. Brno: Masarykova univerzita.

BARTLETT, Harriett M. a Beatrice N. SAUNDERS. The common base of social work practice. New York: National Association of Social Workers, c1970. ISBN 0-87101-054-2.

BĚHOUNKOVÁ, L. (2013). „Sociální kompetence jako zdroj intervenční potřeby u dětí v riziku poruchy chování“. In VOJTOVÁ, V., PAVLOVSKÁ, M. Včasná intervence jako zdroj inkluzivních přístupů k dětem v riziku poruch chování. Brno: Masarykova univerzita.

ČERNÍKOVÁ, Vratislava. Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-138-0.

DEKESEREDY, Walter S. Critical Criminology. The Handbook of Deviance. Hoboken: Wiley-Blackwell, 2015, 239-258. ISBN 978-1-118-70142-3.

ERIKSEN, T.H. (2012) Etnicita a nacionalismus. Praha: SLON. s. 162-197

FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0.

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. Velký psychologický slovník. Ilustroval Karel NEPRAŠ. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-686-5.

HERAUD, B.J., NURSTEN, J.P. (1970). Sociology and Social Work. Perspectives and Problems. Elsevier Ltd, Pergamon Press.

HORÁČKOVÁ, Kristýna. Vliv intervencí pomáhajících pracovníků na sociální fungování mladistvých delikventů [online]. Brno, 2016 [cit. 2018-05-11]. Dostupné z: <<https://is.muni.cz/th/whkni/>>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Pavel Bajer.

HRČKA, Michal. Sociální deviace. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. Základy sociologie. ISBN 80-85850-68-0.

JANDOUREK, J. 2001. Sociologický slovník. Praha: Portál.

JEDLIČKA R., KLÍMA P., KOŤA J., NĚMEC J., PILAŘ J. 2004. Děti a mládež v obtížných životních situacích: Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí. Praha: Themis.

KERNOVÁ, I. (2015). Základy práva – průvodce studiem. Brno: Masarykova univerzita.

KERNOVÁ, I. (2016). Rodinné právo. In: Základy práva. Brno: Masarykova univerzita.

KNOTOVÁ, D. (2017). Sociální pedagogika [přednášky]. Brno: Masarykova univerzita.

KOMENDA, A. (1999). Sociální deviace. Olomouc: UP.

KUMPOVÁ, Martina. Sociální kurátor a jeho role v životě dítěte na cestě ústavní výchovou [online]. Brno, 2015 [cit. 2018-05-23]. Dostupné z: <<https://is.muni.cz/th/jejma/>>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Petra Segeťová.

MACEK, Petr. Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících. Praha: Portál, 1999. ISBN 807178348x.

MATĚJČEK, Zdeněk. Dítě a rodina v psychologickém poradenství. Vyd. 1. Praha: SPN, 1992. Psychologická literatura. 223s. ISBN 80-04-25236-2.

MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. (eds.). 2005. Sociální práce v praxi: Specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál.

MATOUŠEK, Oldřich, KŘIŠŤAN, Alois, Libor MUSIL a Martin SMUTEK, ed. Encyklopedie sociální práce. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.

MORAVCOVÁ, Marie. Teorie sociální dezorganizace a její význam pro výzkum prostorové podmíněnosti kriminality. 5. vydání. Praha: Sociológia, 2014.

MUNKOVÁ, Gabriela. Sociální deviace: (přehled sociologických teorií). Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0279-2.

MUSIL, Libor. Úvod do sociální práce [přednášky]. Brno: Masarykova univerzita.

MVČR. (2016). Audit národní bezpečnosti. Praha: MVČR. Dostupné online:
<https://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Audit-narodni-bezpecnosti-20161201.pdf>

NAVRÁTIL, Pavel. Teorie a metody sociální práce. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0.

NAVRÁTIL, P., NAVRÁTILOVÁ, J. (2017). Psychosociální přístup. In: Teorie a metody sociální práce [přednášky]. Brno: Masarykova univerzita.

PRESOVÁ, Jana. Školní vztahová síť jako zdroj resilience dětí v riziku poruch chování. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 181s. ISBN 978-80-210-7580-1.

Romper Stomper [film]. Režie Geoffrey WRIGHT. Austrálie, 1992.

SUTHERLAND, E.H., CRESSEY, D.R. (1960). A Theory of Differential Association. In: Pontell, H.N. (2002). Social deviance. Readings in theory and Research. New Persey: Prentice Hall, pp.144-6.

ŘEZNÍČEK, Ivo. Metody sociální práce: podklady ke stážím studentů a ke kazuistickým seminářům. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), sv. 5. ISBN 80-85850-00-1.

ŠOLCOVÁ, Iva. Vývoj resilience v dětství a dospělosti. Praha: Grada, 2009. Psyché (Grada). 102s. ISBN 978-80-247-2947-3.

URBAN, Lukáš, Josef DUBSKÝ a Jan BAJURA. Sociální deviace. 2. rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012. ISBN 978-80-7380-397-1

VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie: dětství a dospívání. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

VÍTKOVÁ, M. (ed.) (2002). Základy speciální pedagogiky II pro studenty přírodovědecké fakulty a fakulty informatiky. Brno: Masarykova univerzita.

VOBOŘIL, J. (2017). Drug Interventions [přednášky]. Brno: Masarykova univerzita.

VYKOPALOVÁ, H. (2001). Sociálně patologické jevy v současné společnosti. Olomouc: Univerzita Palackého.

Zákon č. 64/1963 Sb., Zákon o rodině. Dostupné z:

https://www.mpsv.cz/files/clanky/7262/Zakon_o_rodine.pdf

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Dostupné z:

https://www.mpsv.cz/files/clanky/31234/Zakon_o_socialnich_sluzbach-stav_k_1.10.2017.pdf

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních. Dostupné z:

<http://www.msmt.cz/dokumenty-3/zakon-c-109-2002-sb-o-vykonu-ustavni-vychovy-nebo-ochranne>

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). Dostupné z:

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí. Dostupné z:

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Dostupné z:

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

My, níže podepsané, potvrzujeme svými
podpisy, že jsme se na této seminární
práci podílely:

Šimková Dřimlová Šillová

V Brně dne 22. 5. 2018